

نظم اخلاقی کنش در آیین پیاده‌روی اربعین

صدیقه رضانی تمیجانی^{۷۴}

چکیده

آیین پیاده‌روی اربعین یک پدیده اجتماعی-فرهنگی ویژه و چند وجهی است که هم از حیث ضریب نفوذ (به دلیل ارتباط با نهضت عاشورا)، هم از حیث میزان و سرعت انتشار (سطح بالا و رو به افزایش مشارکت که نسبت به سایر گردهمایی‌ها بی‌نظیر است) و هم از حیث کارکردهایی که برای جهان تشیع به همراه دارد و نیز به سبب دامنه و گستردگی میان ملل مختلف و همچنین از نظر ماهیت، ساختار و سازوکارهای درونی، برای مطالعه از زوایا و مناظر مختلف پژوهشی پراهمیت و شایسته توجه محسوب می‌شود. پیاده‌روی اربعین به ظاهر، رویدادی برای یادآوری و تکریم حماسه‌ای در گذشته است؛ اما به شدت متعلق به اکنون ماست و رو به سوی آینده دارد و حتی در حال رقم زدن آینده است. این آیین نقش قابل توجهی در تقویت قدرت نرم جهان تشیع با بازسازی هویت دینی شیعیان و افزایش سرمایه نمادین و اجتماعی ملل شیعه ایفاء می‌کند. طی سالیان اخیر، تغییرات زیادی در نوع توزیع و سطح درگیری شرکت‌کنندگان در این آیین پدید آمده است که حائز دلالت‌ها و آثار و تأثیرات فرهنگی و اجتماعی مختلفی بر جوامع از جمله جامعه ایرانی در مقولاتی چون انسجام اجتماعی درون فرهنگی و میان فرهنگی بوده است. این پدیده بر شکل‌گیری پیوندهای اجتماعی نوظهور در میان ایرانیان و بین ایرانیان و سایر ملل به ویژه عراقی‌ها تأثیرگذار بوده که گاه منجر به اجتماعات پایدار میان ملل شیعه شده است. آیین پیاده‌روی اربعین بستر و زمینه لازم برای توسعه ارتباطات بین فرهنگی در حوزه‌های مختلفی چون حوزه علم و تشکیل هسته‌های پژوهشی بین‌المللی را فراهم ساخته است. تغییرات بین نسلی از جمله بهبود نگرش جامعه میزبان (عراق) و جوامع میهمان، نسبت به یکدیگر (به ویژه در خصوص ایران با توجه به سابقه جنگ ۸ ساله) و شکل‌گیری قطب جدید مقاومت فرهنگی در جهان تشیع، تغییرات در موازنه قدرت نرم در منطقه نیز از دیگر پیامدهایی است که در نسبت با این آیین شایان ذکر و در خور تأمل و بررسی است. در این میان مقولات و عوامل مختلفی سازنده کارکردهای فوق‌الذکر هستند که از جمله آنها نوع ارتباطات شکل گرفته میان مشارکت‌کنندگان و تجربه‌کنندگان این اجتماع عظیم است. ارتباطاتی که مبتنی بر بالاترین سطح اعتماد اجتماعی و براساس تعلیق عقلانیت ابزاری رایج در حیات فردی و اجتماعی و شکل‌گیری نوعی نظم اخلاقی جدید مبتنی بر دوگانه زائر-خادم و معطوف به میزان تقرب به وجود مقدس حضرت اباعبدالله الحسین (ع) است. گویی مشارکت‌کننده گونه‌ای جدید از زندگی را در این چند روز تجربه می‌کند که همه قواعد، عادت‌واره‌های زندگی روزمره پیشین او را به یکباره نفی می‌کند اما این بار برخلاف نگاه رایج در علوم اجتماعی نه تنها او را گرفتار احساس بیگانگی و بی‌هویتی نمی‌کند بلکه از هویت سرشار می‌سازد و الگویی بدیل برای دیدگاه‌های و رویکردهای رایج ارائه می‌کند و از این جهت با ماهیت انقلاب اسلامی که حرکتی با جهتگیری آشکارا مقابل و مخالف با فرهنگ مغرب زمین و نویدبخش ارائه الگوی تازه و تمدن‌ساز مبتنی بر احیای نقش دین برای جهانیان است؛ همسو و همگراست. این مقاله ویژگی‌های این نظم اخلاقی جدید را مطمح نظر قرار داده و مؤلفه‌های آن را از خلال مصاحبه نیمه ساختاریافته با خادمین و موبداران ایرانی واکاوی خواهد کرد.

^{۷۴} دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی و پژوهشگر پژوهشکده مطالعات فناوری